

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0101

LOG Titel: Caput Quinquagesimum Nonum. Muscus frutescens. - Negen en Vyftigste Hoofdstuk. De struikagtige Mosch

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Nomen. Latine *Filix calamaria*, & *Filix repens*, *Trichomanes Indicum* quoque vocari posset. Malaiice, Maccaffrice, & Ternatice *Calam*; Amboinice *Cäe*, *Kaa*, & *Hutta wonin*; Malaienferemotiores hanc vocant *Bingcawan*.

Locus. In Occidentalibus Indiae regionibus non reperitur, sed copiose in Amboinensibus & Moluccae insulis, praesertim in collibus ventosis & levibus silvis *Caju poeti*, ubi ingentem excitat flammam, si siccis diebus haec silva ardent sive per ignem injectum, sive quum rami per ventum alliduntur & adteruntur, uti saepe fit in *Caju Poeti* arboribus.

Circa pagos & ad oras silvarum magnos occupat locos, tantasque caussat intricaciones, ut latebrae sint feris & animalibus, ac vix hominibus perviae sunt. Nil prodest etiam, licet deflagretur haec planta, primis enim pluviis magis luxuriose regerminat, ita ut non sit extirpanda, nisi si radices & repentes rami, ubique inradicantes eradicentur, quod sine labore haud effici potest.

Ufus ejus in Medicina ignotus est, sed nigri caules satis adulti, & quorum folia sicca sunt, ab Aethiopibus adhibentur loco calami, quibus scribunt, quem in finem ob firmitatem optime conducunt, quum pennae anserinae nimis debiles sint ipsorum manibus, si Arabicas formant literas. Hi calami scriptorii caeterum formantur ex firmis telis, quae in Sagueis reperiuntur, & *Pansuri* dicuntur.

In *Käe* vetusta elegantes, nigri, ac splendentes, sed tenues baculi inveniuntur, qui pro Corallio nigro habentur. Ob viridem ac vegetam frondem in nuptiis quoque adhibetur, qua arcus festales & postes obducuntur.

Tabula Trigesima octava

Filicem exhibet *calamariam*, quae proxime cum ea convenit, quae *Filix furcata*, pinnulis longiusculis non dentatis a *Plumier*. de *Filic. Americ.* vocatur, & Tab. 28. exprimitur.

CAPUT QUINQUAGESIMUM NONUM.

Muscus fruticescens. Ruttu ruttu.

Jam quatuor exoticas Musci describemus species in quatuor distinctis capitibus, prima est fruticosa, quae dividitur in feminam & marem.

Primo. *Muscus fruticescens femina*, prima & vulgarissima est species, prioris *Caë* & *Musci* mixtam gerens formam, unde & magis pro herba quam Musco haberetur. Ulna circiter altitudinem attingit, seseque extendit multis tenuibus & fragilibus ramulis, inregulariter locatis, & parum decumbentibus, quique crassitiam habent filii nautici, vel chordularum tenuium, & quidam sunt virides, alii fusci, cuncti quam fragilissimi, undique autem investiti sunt foliolis pusillis, instar minimarum squamularum, sed superius haec acuminata sunt & obscure virentia. In inferioribus ramulis magis vaga sunt, sed in superioribus tam densa, ut totus ramulus unicum mentiatur folium angustum, in binos ordines extensum.

Ramulorum vertex minora adhuc gerit foliola plumata quasi, parumque circinnatus est instar *Filicum* furculorum, qui in simplices degenerant lacinias.

Radix raras, sed longas gerit fibrillas, atque supra terram prorepat hic & illic ipsi per fibrillas inhaerens, sed non tenax est, ac fruticuli hi facile eradicari possunt.

Secundo. *Muscus fruticescens mas* altior excrevit, binos tresve pedes altus, magisque notabilem format stipitem, rotundum, ac filum crassum, cui plumbum adpendi solet, estque cinereus, & fragilis instar *Ericae marinae*, plures ac magis regulares gerit ramos, foliolis densioribus investitos, quae longiora sunt ac pallidius virentia. Ramulorum pars extrema sese in quaedam dividit segmenta seu lacinias, unicum vel binos pollices longas, subtilissimis foliolis & capitulis onustas, quae hanc ornant plantam, instar fasciculorum contextarum ex collare dependentium. Radix ejus ample dispersa est, ac vilior quam in praecedente.

Nomen.

Naam. In 't Latyn *Filix calamaria*, en *Filix repens*, men mogt het ook *Trichomanes Indicum* noemen. In 't Maleits, op *Maccaffier*, en *Ternaten Calam*; in 't Amboins *Cä*, *käa*, en *Hutta-wonin*; de booge *Malyers* noemen 't *Bingcawan*.

Plaats. Men vindt het in de Westersche deelen van Indiën niet, maar overvloedig in de Amboinse en Moluxse Eilanden, inzonderheid op de lustige beuvelen, en in de ligte bossen van *Caju Poeti*, daar 't een geweldigen brand veroorzaakt, wanneer by drooge dagen dezelve bossen in den brand raken, of door ingeworpen vuur, of als eenige takken door een sterke wind tegens malkander gewreeven werden, gelyk dikwils met de *Caju Poeti*-bomen gebeurt.

Omtrent de *Negoryen*, en aan de kanten van het bos bestaat het groote plaatzen, en maakt zulke verwerringen, dat het schuilboeken voor 't vee en wild geeft, en men kwalijk daar door kan komen. Het helpt ook niet of men 't al af brand, want met de eerste regen schiet het te weelderiger wederom op, zoo dat het niet uit te roeien is, dan de wortel, en kruipende takken, die over al inwortelen, uittrekken, 't welk zonder moeite niet geschieden kan.

Gebruik. Daar van is geen gebruik bekend in de Medicynen, maar de zwarte steelen, die te degen oud, en waar aan de bladeren verdroogt zyn, nemen de *Mooren* in plaats van ganseschaften, en maken bunne schryfpennen daar van, waar toe zy wegens bunne styvigheid zeer bekwaam zyn, vermits de ganseschaften voor bunne banden wat te slap vallen, om Arabische letters te formeeren. Welke schryfpennen men anders maakt van de styve pylen, die men aan de *Sagueersboomen* vindt *Pansuri* genaamt.

Aan de oude *Käe* vind men schoone zwarte en blinkende, dog dunne stokken, die men voor zwart *Calbabaar* zoude aanzien. Wegens zyn jeugdig loof werd het ook gebruikt, op *Bruiloften* om de *Feestbogen*, en *stylen* daar mede te bekleeden.

De agt en Dertigste Plaat

Vertoont de *Schryf-vaaren*, welke het naast overeenkomt met die geene, welke de geforkte *Vaare*, met langagtige niet getande pennetjes genaamt wert van *Plumier* over de *Americaansche Vaaren*, en op de 28. Plaat uitgedrukt wert.

NEGEN EN VYFTIGSTE HOOFDSTUK.

De struikagtige Mosch.

NU zullen wy vier vreemde geslagten van *Mos* verhalen, in vier byzondere Hoofdstukken, het eerste is het beesteragtige *mos*, verdeelt in wyfken, en manneken.

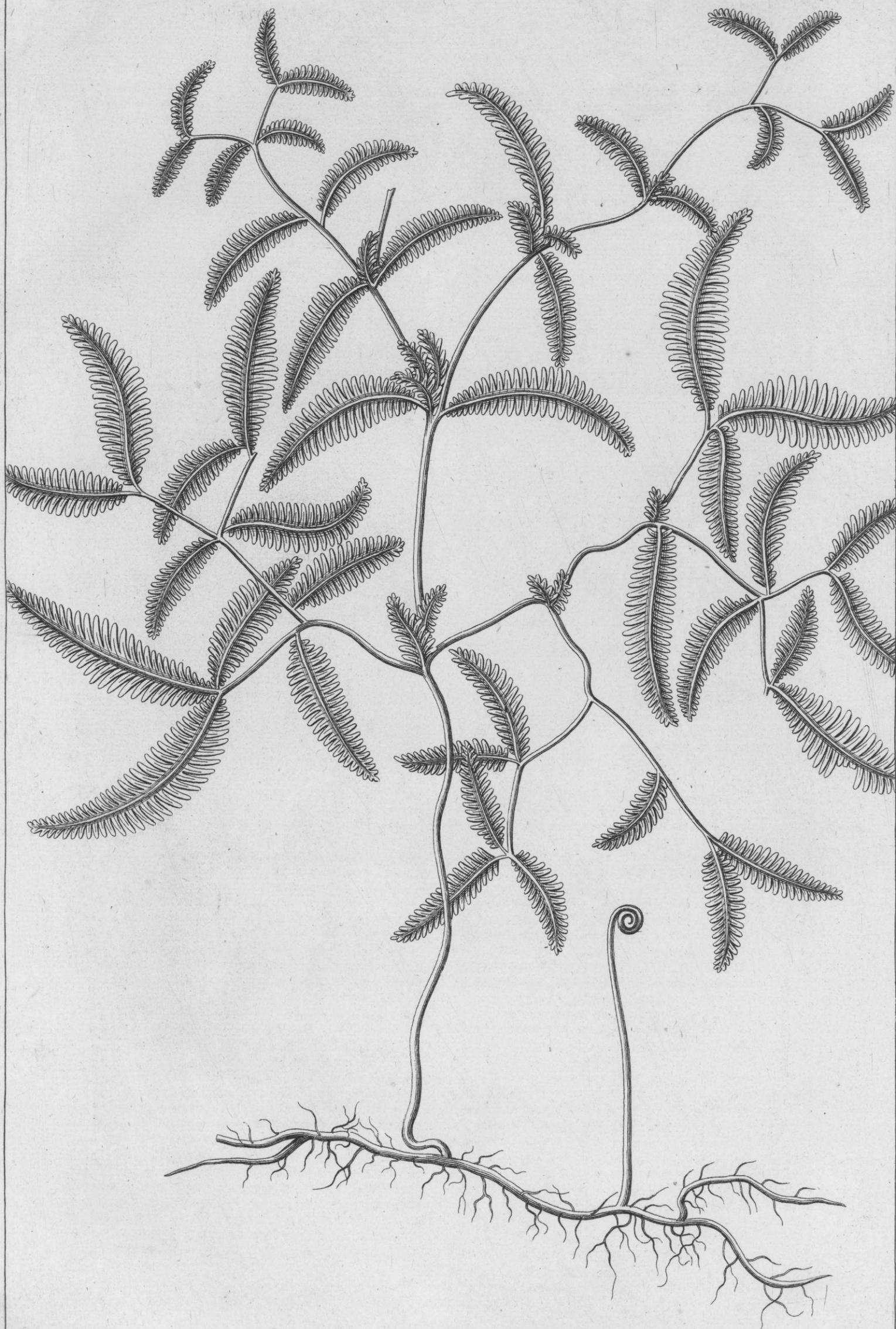
I. *Muscus fruticescens foemina*, is het eerste en gemeenste van het voorgaande *Cäe* en *Mos*, een gemengde fatsoen dragende, weshalven men het eer voor een kruid dan een *mos* zoude aanzien. Het waft omtrent een elle hoog, en breid zig met veele dunne en brosse takjes uit, die vry wat onordentlyk staan, en wat leggende zyn, in de dikte van zeilgaarn, of dunne chordelen, zommige groen, zommige wat bruinagtig, alle zeer breeksaam, zy zyn van onderen op bekleedt met zeer kleine blaadjes, als de alderkleinste schubben, dog vooren toegespiest, en zwartgroen. Aan de onderste steelen staan ze tedel, maar aan de bovenste zoo dicht aan malkander, dat het gebeele rysken een smal blad gelykt, in twee rygen uitgebreidt.

Het uiterste van de ryskens, heeft nog kleindere blaadjes als vederkens, en is wat omgekrult, als de *vaare* scheutjes, die in enkele riempjes of snibbelen veranderen.

De wortel heeft weinige dog lange vasselingen, en kruipt boven de aarde. Hier en daar weder inwortelende, dog ze bout niet waft, en men kan de struiken ligt uittrekken.

II. *Muscus fruticescens mas*, schiet hooger op, twee en drie voeten hoog, gewint een kenlyker stam, rond in de dikte van een lootlyn, graauwagtig, en bros gelyk een slag *Zeeboompjes Erica marina* genaamt, het heeft ook meer, en geschikter takken daar aan de blaadjes digter staan, langer, en ligter-groen. Het uiterste der takjes verdeelt zig in eenige riempjes, een of twee duimen lang, met zeer fyne blaadjes of knopjes bezet, dewelke dit gewas versieren als bosjes van akeren, die men aan de befsen draagt. De wortel is wyd verspreidt, en geringer gelyk aan 't voorige.

Naam.

Nomen. Latine *Muscus fruticescens femina* & *mas*; Malaice & Ternatice *Ruttu ruttu*; Amboinice in Loeboea *Këa*, in Leytimora *Yar isfi appasua*. *Ruttu ruttu* est proprie vox Ternatenfis, descendens a voce *Maruttu*, h. e. exstincta vel exstirpata, quum hæc herba nullibi copiosius inveniatur, quam in foliatis silvis & desertis, ubi homines videntur esse deleti.

Locus. In Occidentalibus insulis non multum uti *Kæ* notus est, sed ubique in harum Orientalium regionum silvis reperitur, ac præsertim in vallibus, femina vulgarior est, & circa pagos crescit sub quibusvis fruticulis, mas vero magis amat desertas & frigidas valles, ac rarior est.

Ufus. Naturæ est frigida & adstringentis, uti cuncti sunt Musci, ac simul exsiccantis, unde & incolæ eo utuntur ad minora vulnera, quæ in silvis contrahunt, herbamque ore masticantes ipsi inponunt, cæterum multum adhibetur in nuptiis ac diebus festis, quæ ornant arcus festales, muros, & cubilia, quem in finem vero sequens aptior est. Loci, in quibus *Ruttu ruttu* frequens crescit, prudenter perambulandi sunt, quum serpentes plerumque ibi degunt.

Anno 1685. in latere costæ ad limen conspecta fuit tempore pluvioso peregrina quædam Musci forma, albicantem præ se ferens mucaginem, referebat enim arborem cum variis fruticibus prope radicem sese adtollentem, quæ sese dispersebat in innumeros subtiles ramulos per totam lapidis superficiem, uti *Dendroides* in *Achatis*.

Ramuli nulla gerebant foliola, alioquin sine dubio *Ruttu ruttu* repræsentaret, sed nudi erant instar *Coralliorum*, quidam tamen ad extremitates circinnati erant, Rosas vel flosculos quosdam referentes, instar teli araneæ supra lapidem extensa erat arbuscula, nec tractari poterat sine læsione. Credi posset Musci naturam in argilla non destrui, licet coquatur per ignem, atque hinc tempore pluvioso instar mucaginis sese obfert, contra humida & mucaginosa papyrus maculas aliquando exhibet instar foliorum *Nymphææ*, quod puto magis fortuito fieri, quam ex indole chartæ.

Tabula Trigesima nona

Ad Figuram primam Musci exhibet fruticescentis speciem primam, seu feminam.

Figura secunda Alteram eius exhibet speciem, seu marem, cum quo proxime convenit Muscus erectus, major, foliis angustioribus, acutis *Kay Synops. pag. 337. & Vaill. Botan. Paris. Tab. 23. fig. 2.*

CAPUT SEXAGESIMUM.

Cingulum terræ. Ruttu ruttu papuæ.

Secunda Musci species cum illa convenit, quæ in Europa *Cingulum terræ* dicitur. Elegans quoque planta est, non erecta, sed longis firmisque flagellis terræ incumbens, vel aliis fruticulis, ultra organam longa, ac prope radicem ad trium pedum longitudinem ramis nuda, sed rugosa est per copiosa foliola firma cilia referentia, reliqua pars rugosior & magis spinulosa est, laterales emittens ramulos, qui semper bini sibi sunt obpositi, ac quatuor simul crucem formant, rugosi penitus, uti & tota planta.

Hi iterum sese dividunt in minores ramulos sine ordine provenientes, atque hi rursus in alios petiolos instar *Coralliorum*, qui petioli innumeris minimis foliolis instar ciliorum hirti sunt, atque hinc rugosi sunt instar pedum luporum, coloris ex viridi flavescentis, ipsorumque extremitates incurvatae sunt instar *Ornithogali*, quidam vero terminantur in squamulam, uti in prima *Ruttu ruttu* specie, quo vero magis ad summum, eo densiores gerit hæc planta ramulos, omnesque ramuli facile abrumpuntur.

Radix quoque ad quandam distantiam supra terram prorepat, cui sese implantat per paucas firmas fibrillas. Ramorum sapor dulcis est, uti in vero *Polypodio*. Facile e terra evelli potest, diuque viret, atque etiam quodammodo transplantari potest.

Nomen.

Naam. In 't Latyn *Muscus fruticescens femina*, en *Mas*; in 't Maleits en Ternataans *Ruttu ruttu*; in 't Amboins op Loeboe *Këa*; op Leytimor *Yar isfi appasua*. *Ruttu ruttu* is eigentlijk Ternataans, afkomstig van 't woord *Maruttu*; dat is omgebracht of uitgeroet, wyl men dit kruid nieuwers overvloediger vindt, dan in 't eenzame bos, en in wildenissen, daar de menschen schynen uitgeroet te zyn.

Plaats. In de Westersche Eilanden is het ook gelyk bet *Kæ* niet veel bekend, maar over al in deze Oosterse Gewesten, daar men 't in alle bossen vindt, inzonderheid in de valeyen. Het wyfke is gemeender, en wast ook omtrent de Negoryen, onder allerlei ruigten, maar 't mannetje bemint meer de wildernissen, en koude valeyen, werd ook weiniger gevonden.

Gebruik. Het is koud, en t'zamentrekkende van aart, gelyk alle *Mos*, daar by opdrogende, waarom de Inlanders het gebruiken tot kleine kwetzuuren, die ze in 't bos krygen, het kruid in de mond kaurwende, daar op binden, anders gebruikt men 't veel by Bruyloften, en Feestdagen, om Feestbogen, wanden, en bedsteden daar mede te versieren, waar toe het volgende bekwaamer is. De plaatzen, die vol *Ruttu Ruttu* staan, moet men voorzigtig doorwandelen, want gemeenelyk slangen zig aldaar ophouden.

Anno 1685. heeft men gezien, op een eesterik van gebakken steen, in een stoep liggende, in de regen moisson een vreemde gedaante van *Mos*, met een witagtige schimmel uitslaande, want het geleek een boom met verscheide struiken, by de wortel opschietende, en in ontelbare syne takjes zig verspreidende, over de geheele vlakke van den steen, gelyk de boompjes in de agaten zig vertonen.

De takken hadden geen bladeren, anders zouden ze ongetwyffelt een *Ruttu ruttu* verbeelden, maar waren bloot als het *Calbabaarboompje*, behalven eenige hadden aan de eindens krullen als roosjes, of bloemkens, het lag als een spinnewebbe op een steen, en was zonder te bederven niet te bandelen. Men zoude geloven, dat de mosagtige natuur de klei niet benomen wert, al is by gebrand, maar staat als een schimmel uit by regen-weer, daar en tegen het vogtige en uitgeflage pampier, vertoont zomtyds plekken gelyk de bladeren van *Nymphaea*, 't welk ik agte meer by geval te geschieden, dan uit ingebore aart des papiers.

De negen en Dertigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de eerste soort ofte het wyfje van de beesteragtige *Mosch*.

De tweede Figuur vertoont deszelfs tweede soort, ofte het mannetje, met welke het naaste overeenkomt met de grooter opstaande *Mosch*, met naauwer en puntige bladeren van *Kay Synops. pag. 337. en Vaill. Botan. Paris. Tab. 23. fig. 2.*

SESTIGSTE HOOFDSTUK.

De Gordel der Aarde.

Het tweede geslacht van *Mos* komt met het geene overeen, 't welk in Europa *Cingulum terræ* of *Wolfsklaauwen* genaamt wert. Het is ook een sierlyk gewas, niet over eind staande, maar met lange styve ranken op de aarde kruipende, of op andere ruigte rustende, meer dan een vadem lang, by de wortel wel de lengte van drie voeten, bloot van takken, dog ruig van veele kleine blaadjes als styve bairtjes, de rest is nog ruiger en steekeliger, bezet met zydetakjes, die altyd twee en twee tegens malkander staan, met hun vieren in 't kruis, ook gants ruig, gelyk het voorige.

Deze verdeelen ben weer in mindere takjes zonder order, en dezelve weer in andere steeltjes, op de manier als een *Koraalboompje*. Welke steeltjes met ontelbare kleine bladeren als bairtjes bezet zyn, en daar door zoo ruig als *Wolfsklaauwen*, alle geel-groen van couleur. Hunne eindens zyn zommige omgekruild als een klauw, zommige eindigen in een riempje of snibbeltje, gelyk aan 't eerste *Ruttu ruttu*, hoe meer na vooren toe, hoe digter dit gewas getakt is, en alle takken breeken kort af.

De wortel kruipt ook een stuk weegs boven de aarde, daar in ze baar met weinige styve vazeligen begt. De smaak van de steelen is zoet, als aan 't regte *Polypodium*. Men kan het ligt uit de aarde trekken, en het blyft lange groen, laat zig ook eenigzints verplanten.

Naam.